

סימן כו תיווך עיסקי

ראשי פרקים

- א. תביעת דמי תיווך לאחר זמן רב
- ב. שנים שתיווכו עיסקה
- ג. העדר תביעה
- ד. אמצעי וגומר

בשנת 1988 חיפש מר י"ש (להלן: היזם) משקיע/ משקיעים על-מנת להקים מפעל נייר. התובע - ששימש כרו"ח של היזם - התעניין וחיפש משקיע עבור הני"ל, ובאחד הימים פגש בעו"ד ל' ושאלו אם הוא מכיר משקיע לעסק הני"ל. עו"ד ל' - שהכיר את הנתבע - הציע את הנתבע. בין היזם למשקיע התקיימה פגישה במשרדו של עו"ד ל', כשבפגישה נכח גם התובע. בתאריך (30.11.89 כשנה וחצי לאחר הפגישה הראשונה) חתמו הנתבע והיזם על חוזה שותפות, ולפיו הנתבע שותף ב- 30% מהמפעל, כשמדובר בהשקעה כוללת של 4,9 מיליון דולאר (שחלקו של הנתבע 1,7 מיליון דולאר). ע"כ העובדות עליהן אין מחלוקת. המחלוקת בין הצדדים הינה על התקופה שבין הפגישה הראשונה ועד לחתימת החוזה.

טענות התובע: התובע טוען שהוא זה שדחף את הנתבע לביצוע העיסקה. הוא מחלק את העיסקה לשלושה חלקים: המצאת העיסקה, אמצע, גמר העיסקה. התובע אינו תובע מהנתבע חלק בשליש הראשון. לדבריו חלק זה שייך לעו"ד ל' שהביא את הנתבע. אולם לדבריו - לאחר הפגישה הראשונה, לא המשיך עו"ד ל' לטפל בעיסקה ולהביא אותה לידי גמר. הטיפול בהבאת העיסקה לידי גמר, היתה לדברי התובע במספר מישורים, שפורטו בנספח נפרד שהגיש לביה"ד. כמו-כן עסק התובע בהשגת אישורים למפעל מאושר, ועל-כך הוא קיבל את שכרו (בסך 10,000 דולאר) מהמפעל. לטענת התובע - בעיסקה זו הוא היה המתווך הבלעדי בשלב האמצע והסוף, וע"כ הוא זכאי לשני שלישי מ- 5% שחייב הנתבע עבור התיווך. סכום זה מחושב - לטענת התובע - ע"פ 30% מההון ההתחלתי של המפעל, כפי שהוגש בתשקיף שהוציאה החברה לבורסה לפני מספר חדשים. בחישוב כולל עומדת תביעתו על סכום של כ- 126,000 ש"ח. יצוין שהתובע לא גבה דמי תיווך מהיזם.

טענות הנתבע: הנתבע טוען שהתובע סיפק לו אינפורמציה בלבד, וזאת לאור העובדה שהיזם אמר שבענייני "מספרים" ניתן לפנות ולשאול את התובע עקב היותו רו"ח שלו. אינפורמציה זו סופקה בשליחות ובהוראת היזם. אף שהיו מספר פגישות בין התובע לנתבע (ללא נוכחות היזם) במשרדו של התובע, היו אלו פגישות שנועדו לצורך קבלת אינפורמציה. לטענת הנתבע - כל נושא העיסקה היה במשך אותה תקופה במו"מ ישיר בינו לבין היזם. מבחינתו של הנתבע, המתווך היחיד שהיה מצידו הינו עו"ד ל', ולו הוא שילם את דמי התיווך. כמו-כן טוען הנתבע שאם אכן כדברי התובע, מדוע לא תבע את דמי התיווך אלא לאחר כשבע שנים (כשיצאה החברה להנפקה בבורסה).

א. תביעת דמי תיווך לאחר זמן רב

בראשית הדברים יש להתייחס לטענה שחזרה ונשנתה ע"י הנתבע. מדובר בעיסקה שהחלה לקרום עור וגידים מאמצע שנת 88, הסתיימה בחתימת חוזה בנובמבר 89, כשהמפעל מתחיל ליצר בפועל בשנת 92. טוען הנתבע: וכי יעלה על הדעת לתבוע דמי תיווך לאחר שבע שנים. מדוע נזכר התובע להעלות את תביעתו רק כעת, לאחר שנוכח שהעיסקה הניבה פירות רבים, כפי שהדבר מופיע בתשקיף שהוגש ע"י החברה לבורסה לני"ע. עונה התובע: עו"ד לי אמר לי בשעתו (אחרי הפגישה הראשונה) לא לתבוע מיד מהנתבע דמי תיווך. כמו-כן היזם המליץ להמתין ולא לתבוע. לדבריו - תבע לפני כשנה מהנתבע, אך הנתבע סרב לשלם.

השאלה העומדת בפנינו, האם העובדה שהתובע לא תבע את המגיע לו (לדבריו) במשך למעלה משש שנים, מהווה סיבה לאי תשלום דמי התיווך (בהנחה שהיה על הנתבע לשלם דמי תיווך), וכן אם יש לכך השלכות לעצם התביעה. הרא"ש בתשי' (כלל סח סי' כ), כתב וז"ל:

"ראובן הוציא שטר של אלף זהובים על שבעה מאנשי הקהל, ושטר זה יש לו כמו ל שנים ... ועוד שהגיע המלוה לדלי דלות, אי איתא דשטרא מעליא הוא איבעי לאפוקי ולמתבעיה. תשובה: ... אבל בנדון זה אין לפסול השטר בעניות המלוה שלא תבע עד הנה, דשמא לא ידע בשטרות שהניח אביו עד הנה שבא השטר לידו ... הלכך אין לנו לפסול את השטר מכח הראיות שהבאת. ואם יראה לדיין שדין מרומה הוא, ימנע מלהשתדל באותו דין. וכן אני עושה כשמביאים לפני שטרות ישנים אני חוקר ודורש להוציא הדין לאמיתו. ואם אני רואה באומדנא דמוכח שהדין מרומה ושקר, אני אומר שאין לשום דיין מישראל להשתדל בדין זה, וזה אני כותב וחותרם ונותן ביד הנתבע."

הביאו המחבר להלכה בחו"מ סא, ט. מדברי הרא"ש עולה דאין שטר ישן פסול מחמת עצמו, מחילה יאוש וכד', ואף ניתן לגבות בשטר שכזה ממשעבדי ומהיורשים כמבואר שם בתשי', ואין לנתבע כל טענה על אי הגביה במשך זמן כה רב. ברם, אם נראה לדיין שאי הגביה לא נבעה מסיבה מוצדקת, והדבר מעורר אצלו חשדות לרמאות או לזיוף, עליו לדרוש ולחקור היטב את הדבר, ואם אכן יראה שהדין מרומה, יסלק עצמו מהדין ולא יגבה בשטר זה. ופשיטא שכשמודה לוח למלוה שעדיין חייב, יכול לגבות בו וליכא למיחש ליאוש וכד'. ונראה שהאמת לא אותה נותן הרא"ש שלא ידע משטרות של אביו, לדוגמא בעלמא נקט, ומהני אף אמתלא מבוררת אחרת, וכן נמצא למהרא"ל צינץ בספרו מקצוע בתורה (סא, י). ובכסף הקודשים בסי' סא הוסיף שאפי' אמתלא רחוקה ובלתי מבוררת מועילה כדי שיוכל לגבות בשטר ישן.

וכדעת הרא"ש הובא להלכה בקמאי ובתראי. המהרי"ק בשורש קצ, כתב וז"ל:

"בדבר הת' זהובים שתובעים ק"ק אולמא מן הר"ר שמואל שפירא, שמאחר ששתקו יד שנה עד אחר פטירת מהר"ז מאולמא, וגם מצאו לגבות מצד אחר מעשירים אשר היה לאל ידם לפרוע כהנה וכהנה, והם שתקו עד עכשיו שאין כנגדם להכחישם ... הלא להם משפט הגאולה לגאול האמת מיד עושקיה ולהחרים ולנדות על כל איש ואשה, אם יודע ששטר זה נמחל שעבודו."

המהר"ק שנשאל על שטר ישן שבא לפני דייני אשכנז, ראה בנסיבות המיוחדות של המקרה חשש לערמה וזיוף, וע"כ הורה במכתב תשובתו לדיינים לברר היטב אם אכן כך הדבר. כלי- שטר ישן במקרים מסוימים מהווה יסוד לחקירה, אך במפורש לא פסול מצד עצמו.

ובמבי"ט ח"ב סי' קמב פסק בענין שטר-חוב שעבר זמן פרעונו יותר מכ' שנה, והמלוה והלוה בחיים ובעיר אחת, והלוה היה עשיר ואמוד לפרוע בכל אלו השנים, והמלוה בקצת מהשנים היה דחוק וירד מנכסיו, ואם היה חייב לו הלוה עדיין מהחוב היה תובעו. ופסק המבי"ט, דשטר זה הוא קרוב לודאי שהוא פרוע מהטעמים הנ"ל, ולפחות יש לדון עליו דין מרומה, ואין שום בית-דין רשאי לטפל בו ולגבותו. ומבואר בדבריו שאי גביה במשך זמן מרובה הוביל למסקנה שיש בשטר זה ריעותא, אך למעשה פסק עליו דין מרומה, וכמו שפסק ברא"ש. וכן היא דעת המהרשד"מ (חו"מ סי' עג), וז"ל:

"...וא"כ אין שום טענה לבטל זכות ר', אם לא שהשטר ישן ולא נמצא בזה הזמן מי שמאחר לתבוע חובו ממי שיכול להפרע ממנו..."

וביתר ביאור כתב בסי' שסז דיש לחקור על שטר שלא תבע אותו ג שנים אחר מועד הפרעון, מדוע לא תבע אותו בכל הזמן הזה, ואם יראה לחכם העיר שיש טעם במה לתלות אריכות הזמן יפרע הלוה למלוה, ומסקנת דבריו - לפשר. וכוותיה פסק השבות יעקב בתש" האחרונה שבספרו (ח"ג סי' קפב) כשלא תבעו טו שנה מיום מועד הפרעון. ומיירי דוקא כשלא ניתן להגיע לחקר האמת אם אכן יש רמאות בשטר זה.

וע"ע במהר"י אדרבי בדברי ריבות תש" קט, בשטר ישן שאף שלא תבע אותו כה שנים אין בו חשש ערמה, וזאת מאחר שלא עמד בעולם המלוה עם השטר כי אם ד או ה שנים, ורוב הזמן לא היה בעיר אלא עקר דירתו ואח"כ הלך לבית עולמו והשאיר אחריו בני קטנים. וע"כ רואה המהר"י אדרבי בעובדות המקרה אמתלא טובה לאי תביעת השטר במשך זמן כה רב. וע"ע במהר"א ששון סי' פב בענין שטר שלא תבעו ז שנים, דחושש לדין מרומה כשאין אמתלא לאי תביעה. ועיין בכסף הקודשים סי' סא סי"ט, וז"ל:

"אודות שטר ישן, שכתוב במסגרת השולחן שהשיעור ג או ו שנים אם לא היה בורח, שאם היה בורח רק היה ג"כ כמה שנים שהיה בטוח בזה, אולי לא היה שייך שיעור ג שנים הנ"ל."

ובנתיבות שם סי"ק יא כתב דהמנהג שלא לגבות בשטר ישן מהירשים, דכיון שהניחו בידו הוי ראיה שנפרע. ובחידושים סי"ק יח כתב דשטר בלא ריוחים זמנו ג שנים, ועם ריוחים ו שנים, עי"ש.

מכל הלין רואים שיש מהפוסקים שלא חששו כ"כ לדין מרומה בשטר ישן, ומהם שחששו יותר, כל פוסק לפי עובדות המקרה הנבדל שלו. המהר"ק [יד שנה], המבי"ט [יותר מכ'], המהרשד"מ [ג שנים] והמהר"א ששון [ז שנים] חששו יותר שיש בשטר ישן שלא נגבה זמן רב דין מרומה. ואילו הרא"ש [ל שנים] נראה מדבריו שלא החליט למסקנה שיש בזה דין מרומה, וכן הוא בדברי ריבות [כה שנים]. הצד השוה שבכולם הוא שיש לראות ולבדוק נסיבות ועובדות כל מקרה ומקרה, ובצירוף ושכלול כל הנתונים יחדיו, אם יראה שהדין נוטה לערמה, אין לגבות בשטר זה. אך אם יראה לדין אמתלא נכונה לאי הגביה, יחשב השטר כבר גביה.

כאשר אנו בוחנים את המקרה שלפנינו, ברור שאין באי התביעה משום הפקעת זכותו לדמי תיווך, אם אכן יש כאן חיוב. אך בעקבות הזמן הרב שעבר, מתעוררת לפנינו שאלה על מהות החוב. התשובה שנתן התובע לשאלה זו נראית תמוה ובלתי מובנת. עו"ד ל' אמר לתובע שלא כדאי בשלב זה לתבוע מהנתבע דמי תיווך. ברור שהשיקול של עו"ד ל' היה החשש לסיקול עיסקה שלא נגמרה עדיין. כל זה נכון עד לנובמבר 89. מדוע מנובמבר 89, כשכבר נחתם הסכם בין השותפים והעיסקה נהיתה לעובדה מוגמרת, למרות שהמפעל לא היה למציאות בשטח ולא החל עדיין ליצר נייר, מ"מ בודאי שכבר היה מקום לתבוע דמי תיווך, כשם שהתובע ידע לתבוע בשנת 90 שכר עבור עבודתו להשגת אישורים למפעל מאושר. ובודאי בשנת 92 כשהמפעל החל ליצר, מדוע לא תבע את המגיע לו במשך 3-4 שנים. אך היא משום הא אין לפטור את החייב, כיון שלא נראה שיש כאן חשש לערמה ורמאות בתביעה המאוחרת.

ב. שנים שתיווכו עיסקה

בהתבוננות במקרה שלפנינו נראה שמדובר בעיסקה אותה תיווכו שני אנשים, התובע ועו"ד ל'. התובע כשושבין מצד היזם, ועו"ד ל' כשושבין מצד המשקיע (הנתבע). בטרם נדון בשאלה האם פעילותו של התובע מזכה אותה בשכר תיווך כאמצעי וכגומר, יש לדון במספר שאלות העולות לדיון מעצם השותפות בין התובע לעו"ד ל', וההשלכות ההלכתיות הנובעות מכך.

השאלה הבסיסית - האם שנים שביצעו פעולה של תיווך או שידוך, כשמתווך אחד מביא צד אחד ומתווך שני מביא צד שני, האם כל צד זכאי לדמי תיווך מהצד שהביא, או ששני המתווכים שותפים בכל דמי התיווך שיתקבלו משני הצדדים, והם יחלקו אותם בשווה. האם יש "צד חתן וצד כלה" - כפי שטען הנתבע, וע"כ במתן דמי התיווך לצד "שלו" נפטר הנתבע מתשלום דמי התיווך, או שאין כאן אלא צד אחד, וחובתו של הנתבע מתחלקת לשנים, וכך גם התשלום.

התשובה לכך מונחת בהבנת התשלום עבור פעולת תיווך או שידוך. אם השכר הינו על הפעולה - הבאת הצדדים לשידוך, או על התוצאה - ששני הצדדים השתדכו ביניהם. וברור שעל הצד שמקבלים שכר על הפעולה, אין מקבלים על פעולה גרידא שלא נוצר ממנה קשר של שידוך או עיסקה. ומן הסברא נראה פשוט ששכר השדכנות הינו על התוצאה ולא על הפעולה, שהרי אין שכר השדכן מותנה ותלוי בכמות ובאיכות הפעולות שהביאו לידי השידוך או העיסקה. כמות העבודה אינה קובעת את השכר. יכול מתווך לבצע עיסקה תוך שניות ולהיות זכאי לשכר תואם למי שביצע עיסקה זהה ונאלץ לעמול עליה שעות וימים. שכר השדכן והמתווך הוא פונקציה של העיסקה ולא של הפעולה או הפעולות שהביאו לעיסקה. אף שתחשיב עמלת המתווך נקבע לפי עבודה ממוצעת וסטטיסטיקה של תוצאה חיובית, מ"מ לאחר שנקבעו בשוק אחוזי העמלות, השכר אינו על העבודה כלל אלא על התוצאה, ומזלו הטוב גרם שלא יצטרך לעמול. לפי"ז כאשר שני מתווכים הביאו שני צדדים לביצוע עיסקה, שני המתווכים שותפים ביצירת העיסקה באופן שווה. אין כאן חצי ועוד חצי, אלא שלם שמתחלק לשנים באופן שווה, ואינני מתיחס בשלב זה למצב בו נצרך לעיסקה מתווך גומר (או אמצעי) נוסף.

ונלענ"ד דאף אם יש מנהג מדינה, ועל-פיו השדכנים נוטלים כ"א מהצד שהובא על-ידו, מ"מ אין בכך כדי לשנות את אופן חלוקת שכר השדכנות שבין שני השותפים לשידוך. מנהג המדינה קיים אמנם כאשר שני השדכנים (השותפים) מסכימים ביניהם מתוך רצון להמנע מטירדה כפולה, שכל אחד יגבה מהצד שלו. זה פותר לשני הצדדים בעיה של אי נעימות וכפל גביה, כאשר ההנחה הבסיסית שכל צד משלם תשלום זהה,

ואם יוסיף מעבר למה שחייב - בודאי יוסיף זאת רק לקרוב אליו (עיין רא"ש ב"ק פ"י הכ"ה). המנהג הקיים כוחו בהסכמה הקיימת בין השותפים. לא קיים מנהג לחלוקה כזו במצב של אי הסכמה והתנגדות של אחד הצדדים התובע חלוקה שוה מהסכום הכולל. לעני"ד ברור שאם יבוא אחד השותף בשידוך ויתנגד מלכתחילה לחלוקה שכל אחד גובה מהצד שלו - טענתו תישמע, והחלוקה תהיה שוה בסכום הכולל, אא"כ יוכח שקיים מנהג לגבות כל אחד מהצד שלו אף ללא הסכמת השותפים המעשה לשידוך/ תיווך. (ובספרי הפוסקים לא מצאתי שדנו בשאלה זו של שותפים בשידוך, כיצד יגבו).

כאשר מתבוננים על המקרה שלפנינו, הרי שהתובע ועו"ד לי הינם שותפים בתיווך העיסקה. אף שהתובע הביא את היזם ועו"ד לי הביא את הנתבע (המשקיע), שניהם שותפים בדמי התיווך שחייב היזם, וכן שניהם שותפים בדמי התיווך שחייב הנתבע, וזאת מתוך הנחה (שתתברר להלן) שהמצאת התיווך ע"י שניהם גמרה את העיסקה, ללא צורך בפעולות תיווך נוספות (של מתווך אמצעי וגומר).

ג. העדר תביעה

אלא שאם נחייב את הנתבע מכח היותו שותף ביצירת התיווך, יש לטעון לזכותו של הנתבע, הרי התובע לא בא לתבוע מהנתבע דמי תיווך על המצאת התיווך אלא על הפעולות שהביאו לגמר העיסקה, האם בכגון זה איבד את זכותו לדמי תיווך.

ענין זה של פסיקת ממון לטובת התובע, כאשר התובע עצמו לא תבע זאת, היה ראוי לליבון בפני עצמו, אך היות ולמעשה (כפי שיתבאר להלן) אין בו נפק"מ לדינא בנדו"ד, אכתוב רק בקיצור. הרמ"א בחו"מ יז, יב, כתב וז"ל:

"בעל-דין שתבע חברו בעד דבר מועט, והדיין רואה שיתחייב לו ע"פ הדין יותר ממה שתבע, אין לו לדיין לפסוק יותר ממה שתבע, ואם פסק לו יותר הוי טעות בדין וחוזר."

ומקור הדין מעובדא דרוניא דאקפיה לרבינא מארבע רוחות (ב"ב ה, א). ועיי"ש בסמ"ע ס"ק כו דדוקא רבינא שידע הדין "ויותר עימו מנדבת לבו, משא"כ בעל-דין שתובע פחות מפני שאינו בקי בדין, דלמא בכלל פתח פיך לאלם הוא וחייב לפסוק עליו יותר..." ועיי"ש בהמשך דברי הסמ"ע איך שפירש את פסקו של רבא שם בגמ'. ועיין בש"ך שם (ס"ק טו) שע"פ פירושו בגמ' יצא, דכיון שיכול להיות שרבינא ידע הדין ויותר לרוניא, שוב אין לפסוק לו יותר. לפ"ז, לדברי הש"ך רק כשודעים בודאות שאינו יודע הדין, יכול הדיין לפסוק יותר. ועיין בתש" מעיל צדקה (סי' נג) שכתב דלא כוותיה, אלא כל דמסופקים הבית-דין אם מחל או לא, יכולים לפסוק יותר. ועיי"ש שם בנתיבות (חידושים ס"ק כ) דדוקא בעובדא דרוניא שאי תביעה מונעת חיוב, דדוקא בהא דמקיף את חבירו שאם יתבענו בחצי הוצאות של הגדר יהיה חצי הגדר של חבירו כשישלם לו חבירו, ואם אינו תובע רק אגר נטירא, לא יהיה לחבירו חלק בגדר, וא"כ כשאינו תובעו רק אגר נטירא, אין חבירו גזלן כיון שלא יהיה לו חלק בגדר, עיי"ש. ומ"מ היכא דודאי לא מחל אלא שלא תבע בטעות, נראה דבית-דין פוסק כפי המגיע לו ע"פ דין, אא"כ נאמר כשיטת הקצוה"ח דהריב"ש והרמ"א ס"ל דמהני מחילה בטעות, דלא כתוס' בב"מ סו, ב-סז, א בדין מוכר פירות שלא באו לעולם.

אך בנדו"ד נראה שלא תבע את חלקו המשותף לעו"ד לי מסיבה שונה. בפני ביה"ד הופיע עו"ד לי. (בישיבה הראשונה הצהירו הצדדים לפרוטוקול שהם מקבלים אותו

כעד). עו"ד ל' סיפר בעדותו שסיכם עם התובע שכ"א יגבה את דמי התיווך מהצד שלו. התובע מהיזם ועו"ד ל' מהנתבע. גם אם לא היו מקבלים הצדדים את עו"ד ל' כעד, וע"א היותו לכאורה נוגע בעדותו (מחשש שיגרע חלקו ע"פ חלוקה שיויונית בדמי התיווך ששילם הנתבע), מ"מ מכח הסמכות שנתנו לנו הצדדים לפסוק ע"פ שיקול דעת רחב שלא ע"פ דיני הראיות שבהלכות עדות, לנקודה זו בעדותו יש רגליים לדבר. הדבר מסביר לנו מדוע לא תבע התובע את חלקו המשותף לו ולעו"ד ל', ובחר בדרך של תביעת דמי תיווך כאמצעי וכגומר.

ד. אמצעי וגומר

ועתה נפנה לעצם תביעת התובע. התובע טוען שמגיע לו לבדו שני שלישים מדמי התיווך מכח היותו "אמצעי וגומר" העיסקה, כשלטעתו - עו"ד ל' הסתלק למעשה מתיווך העיסקה לאחר הפגישה הראשונה שהיתה במשרדו של עו"ד ל'. התובע הגיש לו בכתב את הפעולות שביצע על-מנת שהעיסקה תצא מהכח אל הפועל. יש לציין שקיימת הכחשה בין התובע לנתבע על מהות פעילות התובע. התובע טוען ששימש לאחר הפגישה הראשונה כמתווך יחיד בין הצדדים. לדבריו - הצדדים היו זקוקים עדיין למתווך, והם לא ניהלו (לפחות בחלק מהמקרים) קשר ישיר ביניהם אלא באמצעותו (של התובע). התובע טוען שהתקיימו פגישות בין התובע לנתבע במשרדו. מאידך - טוען הנתבע - שהתובע מסר לו רק אינפורמציה כלכלית על היזם, וזאת ע"פ הוראת היזם שהנתבע יכול לקבל אינפורמציה כנ"ל אצל התובע המשמש כרו"ח שלו. למעשה קיימת כאן הכחשה בעצם העובדות. לטענת התובע - הוא שימש כמתווך בין היזם והמשקיע בשלב שבין הפגישה הראשונה ועד לחתימת העיסקה, בכך שדחף ושיכנע את הנתבע שיקשור קשר עיסקי עם היזם. לטענת הנתבע - התובע שימש כמוסר אינפורמציה בלבד, וכן נתן את כתב היד של היזם לצורך בדיקה גרפולוגית.

בכל מקרה של הכחשה כבנדו"ד, ברור ופשוט שחובת ההוכחה הינה על התובע. על התובע להוכיח שאילולי פעילותו לא היתה העיסקה נגמרת. התובע לא הביא כל הוכחה לתביעתו, ואדרבא - מעדותו של היזם עולה שלאחר הפגישה הראשונה היה קשר ישיר בין הנתבע ליזם, כשלא היו זקוקים כלל למתווך אמצעי. מעדותו של היזם ניתן ללמוד, שהעיסקה לא נגמרה בראשיתה, לא מפני שהיו קשיי תיקשורת בין הנתבע לבינו והיה ביניהם קשר ישיר, אלא שכל זמן שלא קבלו אישור למפעל מאושר, היתה העיסקה כולה תלויה באויר (ועל השגת האישור, קבל התובע את שכרו מהמפעל). לאור זאת נראה שהצדדים לא היו זקוקים למתווך שיפעל לסיום העיסקה.

אחד המקורות לדין "אמצעי וגומר" הינו בתש"י שב יעקב (חו"מ סי' יג), וז"ל:

"וזה נ"ל לחלק בענין המתחיל כאשר כבר פסקתי כמה פעמים, דהיינו אף דהמתחיל לא היה יכול לגמור הדבר ונגמר ע"י אחרים, מ"מ אותו המתחיל היה הממציא לשידוך הנ"ל, שע"י המתחיל נתגלה הדבר, ובאו שדכנים אחרים, או אותו צד שהיה מרוצה לשידוך מעמיד אחרים אשר דבריהם נשמעין יותר לצד האחר, הן על-ידו הן ע"י שום גרמא. וזה הכלל באופן שאפשר לומר אלולי שהיה זה המתחיל שהתעורר לזה לא היה עולה על דעת אחרים לדבר שידוך הלו. וא"כ הוא ודאי מחויב ליתן למתחיל כפי המנהג, משא"כ אם השדכנים הגומרים נתעוררו לאותו שידוך מעצמם בלי שום התעוררות המתחיל, והם סוברים באמת לפי דעתם שהן הנה הראשונים הממציאים, א"כ המתחיל לא עשה שום פעולה טובה אצל הדבר ההוא, הואיל שבע"ד אינו מרוצה על-ידו, ואלולי שבאו השדכנים האחרים, היה נשתקע הדבר, והשדכנים האחרים

היו באים מעצמם ולא יודעים שום דבר מהמתחיל כלל, א"כ לא ידעתי שום טעם ליתן לו דבר ..."

מדברי השב יעקב מבוארת הגדרה לשדכן אמצעי. כאשר השדכן הראשון לא יכל לגמור את השידוך לבד, אך אילולי המצאת השידוך ע"י המתחיל התעורר הדבר, ואילולי התחלת המתחיל לא היו אחרים מתעוררים לשידוך זה, בכגון זה יש לנו שני שדכנים - מתחיל וגומר, ויש לתת למתחיל לפי המנהג. אך אם השדכנים הגומרים התעוררו מעצמם לאותו שידוך בלי התעוררות המתחיל, אין המתחיל זכאי לשכר שדכנות. אך אם השדכן המתחיל יכל יגמור לבד את השידוך ונכנסו אחרים תחתיו, בכגון זה לא דיבר השב יעקב.

על-מנת להבין את תשובתו של השב יעקב, יש להביא את השאלה שעליה מתיחסת תשובתו. השב יעקב מדבר במקרה שאבי הכלה טוען שענה לכל השדכנים המתחילים; "שלא אתן את בתי כי אם לבעל תורה, ואמרתי להם שלא יבואו כלל אצלי לדבר עימי עבור שידוך הנ"ל, כי לא אתן בתי רק לבעל תורה". ולאחר זמן באו לוי ויהודה אליו; "ודברו עימי דברים המתישבים על הלב בטוב טעם ודעת המכריעות לדבק את בתי עם בן ראובן הנ"ל". מדברי השב יעקב מבואר שלא נוצר קשר של שידוך מפעולת השדכן המתחיל. פעולתו היתה בדיבורים בלבד. וע"ז סובר השב יעקב שאם הגומרים התעוררו לדבר שלא כתוצאה מפעולת המתחיל, אין למתחיל כל שכר. אמנם נראה שאם המתחיל יצר גם את הקשר הראשוני (פגישה), שאף אם הגומרים הגו את רעיון השידוך מעצמם "ללא התעוררות המתחיל", זכאי המתחיל לשכרו כנהוג וכמקובל.

וכאן יש לחלק בין נידון השב יעקב למקרה בו יצר המתחיל קשר ראשוני של פגישה. בנידון השב יעקב הגומרים הם אלה שביצעו את כל פעולת השידוך. הם אלה ששיכנעו והביאו לידי הקשר הראשוני והקשר הסופי. השאלה היתה האם המתחיל פעל איזו פעולה בענין השידוך. וע"ז ענה השב יעקב שהדבר תלוי אם הגומרים התעוררו מעצמם או שהתעוררות לשידוך באה כתוצאה מפעולת המתחיל. אולם כאשר המתחיל לא רק הציע את השידוך אלא ההצעה באה לידי ביטוי גם בפגישה, אין לקבוע את שכרו ע"פ הקביעה אם התעוררות הגומרים באה בעקבותיו, שהרי זה ברור שהתעוררות הצדדים באה בעקבות העובדה שכבר נפגשו, ועצם הפגישה הראשונה הכשירה את הדרך לגומרים. וע"כ אפילו התעוררו הגומרים מעצמם לשידוך, המצב מורה שהמתחיל ביצע כאן פעולה של התחלת שידוך.

כמו-כן יש לחלק, דבנידון השב יעקב לא יכול המתחיל לבוא ולומר שיכל לגמור את השידוך בכוחות עצמו, והראיה שלא הצליח אפילו להביא לידי פגישה ראשונה, ומהיכי תיתי שיצליח להביא לידי גמר. משא"כ כשהביא המתחיל לידי קשר ראשוני של ממש (פגישה), והקשר למעשה לא נפסק, עלינו לבדוק אם אכן היה כאן צורך לשדכן אמצעי וגומר. בניגוד למציאות עליה מדבר השב יעקב שבה מוכח בעליל שהיה צורך בשדכן נוסף, שהרי המשודך (אבי הכלה) התנגד להצעה שהציע המתחיל. משא"כ כשנוצר קשר ראשוני ע"י המתחיל, צריך להיות ברור לבית-דין שיש צורך בשדכן נוסף.

כאשר נוצר נתק או כמעט נתק בין הצדדים, ולתמונה נכנס גורם נוסף שהשפיע על הצדדים, אף שיתכן והשדכן המתחיל יכל אף הוא להשפיע, אך במציאות שלא השפיע והיו זקוקים הצדדים לצד שלישי, דינו של המשכנע כאמצעי או/ו כגומר - תלוי במהות פעולתו. (כוונתי לנתק של פחות מיב' חודש, דבנתק של יב' חודש - הסתלקה פעולת הראשון, עיין בתקנות פראג המובאות בשו"ת ר' (ידידיה) טיאה וייל, חו"מ ט, ד, ואכמ"ל). אך כאשר הקשר בין הצדדים נמשך ולא נפסק, ביה"ד

צריך לבדוק אם ע"פ מצב העניינים היו הצדדים זקוקים למתווך נוסף שלולי פעולתו לא היה נגמר השידוך.

ובנדון דידן יצרו התובע ועו"ד ל' קשר ראשוני בין היזם והמשקיע. ההסכם בין הצדדים נחתם לאחר כשנה ומחצה, וזאת לאחר שחברת "סנו" נכנסה כשותפה בעסק, ולאחר שהמפעל אושר. ואכן אין מחלוקת שהנתבע היה זקוק לאינפורמציה על היזם - אמינותו ויכולתו הכלכלית. אך השאלה היא אינה האינפורמציה שקיבל הנתבע מהתובע. מתן אינפורמציה אינה פעולה של תיווך, מה עוד שעו"ד ל' העיד שהיזם הפנה את הנתבע לתובע לשם קבלת אינפורמציה, וכך גם העיד היזם. השאלה היא אם היזם והנתבע היו זקוקים לגורם שלישי שיתקשר ביניהם, או שהיה ביניהם קשר ישיר ומו"מ שהתנהל ברציפות, כשאין הם זקוקים להתערבות זרה. כשמתבוננים בנספח שצירף התובע ובו פירוט פעולות שעשה לצורך תיווך העיסקה, מבחינים שמדובר בעיקר במתן אינפורמציה. יתכן שאינפורמציה זו ניתנה בטוב טעם ובדרך של שיכנוע, אך כך היא דרכה של מתן אינפורמציה, בפרט כשנותן האינפורמציה קשור לאחד הצדדים. על-מנת שפעולת התובע תחשב כפעולת תיווך, על המתווך לבצע פעולה של תיווך, דהיינו יצירת קשר בין הצדדים. פעולה זו יכולה להיות גם במקרה והקשר בין הצדדים קיים אך רופף, והצדדים זקוקים למתווך שיפעל ביניהם. התובע לא הוכיח שהיזם והנתבע היו זקוקים לגורם נוסף שיתקשר ביניהם. אדרבה - מעדות היזם ניכר שלאחר הפגישה הראשונה לא היו זקוקים לגורם אמצעי. היזם העיד שבמשך כל התקופה, מהפגישה הראשונה ועד לחתימת העיסקה, היה קשר ישיר בינו לבין הנתבע, ולא היו זקוקים לגורם שידחוף לסיום העיסקה.

וכפי שצויין לעיל - גם ע"פ העובדות שהציג התובע בכתב, ניתן להתרשם שמדובר כאן אכן בפעולות של מתן אינפורמציה בלבד, פעולות שאינן מזכות את התובע בדמי תיווך. התובע סומך יתדותיו על פגישה שנערכה לדבריו בביתו של הנתבע, כאשר הנתבע בקש ממנו שיבוא עם היזם על-מנת שאשתו תשתכנע בכדאיות העיסקה. הנתבע והיזם הכחישו וטענו שלא זכורה להם פגישה זו. מה עוד, אף לו יהי כדברי התובע, קשה לקבוע את משקלה של הפגישה ביצירת העיסקה, ואין הכרח שיש לה משקל ראוי כדי לתת לתובע דין של מתווך אמצעי. כמו-כן התובע לא היה נוכח בגמר העיסקה, ואני מסופק אם היה מעודכן בשלביה הסופיים והמכריעים, ועיין בתקנות פראג המובאות בשו"ת ר' טאיה וויל (חו"מ ט, ד). אף שבהחלט פעילות התובע להשגת אישורים למפעל מאושר, היתה חיונית לעצם קיום העיסקה ובלעדיה לא היתה קמה העיסקה, הרי שעל פעולות אלו קיבל כבר התובע את שכרו מהמפעל.

לאור העובדה שהתובע לא הביא כל ראיות ואסמכתאות לתביעתו, ואדרבה - מהעדויות שלפנינו נראה כדברי הנתבע, אין בידינו אלא לדחות את התביעה שבפנינו.

לאור האמור לעיל:

דוחים את התביעה.

מסקנות

א. 1. חוב שלא תבעו המלוה זמן רב, אינו נפקע מחמת אורך הזמן. אך חובה על

בית הדין לברר מדוע לא תבע את החוב, ולבדוק אם אין כאן חשש לערמה ורמאות.

2. שטר ישן מהווה סיבה לדרישה וחקירה, אך אינו פסול מחמת עצמו.

3. בבגדר חוב ושטר ישן - יש לבחון כל מקרה לגופו ע"פ הנסיבות הנבדלות של כל מקרה ומקרה.

ב. 1. שנים שתיווכו עיסקה או עשו שידוך, כאשר כ"א מביא צד אחד, שניהם שותפים בכל השידוך או התיווך, ומתחלקים שוה בשוה בדמי השידוך או התיווך שיקבלו משני הצדדים.

2. גם אם קיים נוהג שכ"א נוטל מהצד שהביא, כדי שמנהג זה יחייב, יש צורך שמנהג זה קיים גם במצב שאחד השותפים מתנגד לאופן חלוקה זו.

ג. 1. בעל דין שתבע סכום מסוים, והדיין רואה שמגיע לתובע סכום גבוה יותר, אין לדיין לפסוק יותר ממה שתבע.

2. הנ"ל מותנה בכך שאי התביעה הינה מחמת מחילה, אך אם לא תבע מחמת טעות, בכגון זה הוי בכלל "פתח פיך לאילם", ויפסוק הדיין כפי הזכות של התובע ולא כפי תביעתו.

ד. 1. כאשר השדכן המתחיל לא יכל לגמור את השידוך לבדו, ונזקקו הצדדים לשדכן נוסף כדי לגמור את השידוך, נוטל המתחיל שלישי, והאמצעי והגומר - שלישי כ"א.

2. הגדרת המתחיל - שאילולי פעולתו לא היה השידוך מתעורר ומגיע לכלל התחלה. וכן אם כתוצאה מפעולת המתחיל נוצר קשר ראשוני בין הצדדים.

3. כאשר הקשר הראשוני נמשך ולא נפסק, יש לבדוק ולבחון אם אכן היו הצדדים זקוקים לשדכן אמצעי על-מנת להביא את השידוך לידי גמר.

ה. במקרה של הכחשות בענין פעולות השדכן, חובת ההוכחה מוטלת על המוציא, דהיינו על התובע (השדכן).